

Jugoslavien: Inför centralkomitéens möte

av Kjell Magnusson

När detta skrivs sammanträder det jugoslaviska kommunistpartiets centralkomité för att diskutera den alltmer dramatiska situationen i landet. Många, både i och utanför Jugoslavien, väntar med spänning på upplösningen av en kris som utvecklats till den allvarligaste under efterkrigstiden. Det har aldrig tidigare hänt att det folkliga missnöjet - manipulerat eller ej - lyckats avsätta en hel partiledning, vilket skedde i Novi Sad för en vecka sedan. Överhuvudtaget saknar mobiliseringen bland serber och montenegriner motstycke och frågan är om den serbiska partiledningen (som anses ligga bakom den senaste tidens manifestationer) längre har kontroll över det som händer. Samtidigt som demonstranterna bär bilder av Tito och Milosevic, har det vid flera tillfällen förekommit antisocialistiska slagord eller utfall mot den avlidne presidenten. Detta var särskilt tydligt under händelserna i Montenegros huvudstad Titograd, där det jugoslaviska samhällssystemet jämfördes med fascism.

Det som började som demonstrationer till förmån för serber och montenegriner i Kosovo har därför i allt högre grad blivit en rörelse där tyngdpunkten - trots de nationella formerna - förskjuts i riktning mot en populistiskt färgad social

protest. Den serbiska befolkningen visar nu öppet sin förbittring över ett politiskt ledarskikt ("tjuvar" och "lögnare") som fört landet till randen av ekonomiskt kaos och inbördeskrig. Samtidigt är man i Kroatien och Slovenien djupt oroad över vad man uppfattar som serbisk chauvinism och strävanden att dominera Jugoslavien. Det är fortfarande en öppen fråga vad som kommer att ske vid centralkomitémötet.

En kompromisslösning försvåras av att motsättningarna rör flera politiska dimensioner; Marknadsekonomi kontra planekonomi, federation eller konfederation, politisk pluralism eller fortsatt auktoritärt styre. Dessa konflikter korsar varandra och finns både inom och mellan republikernas ledarskap.

Hur kan det då komma sig att Jugoslavien, ett land vars nationalitetspolitik i många stycken är beundransvärd, i synnerhet om man jämför med förhållandena i Bulgarien, Rumänien eller Albanien, nu skakas av allvarliga etniska motsättningar? I pressen har situationen ibland beskrivits som en irrationell nationalistisk eufori, orsakad av den ekonomiska krisen och aktivt underbåst av den serbiska partiledaren Slobodan Milosevic. Även om den serbiska frustrationen har tagit sig starka emotionella ut-

tryck är den emellertid inte oförklarlig och får ses mot bakgrund av det inflammerade läget i Kosovo och det faktum att den serbiska republiken inte har konstitutionella möjligheter att påverka politiken i provinsen.

Vad som inte tillräckligt klart framgått i den svenska rapporteringen är de autonoma områdenas mycket långtgående politiska rättigheter. När man på svenska talar om autonomi går associationerna vanligen till begrepp som kulturell autonomi eller regionalt självstyre. I det här fallet är det emellertid fråga om delstater som kontrollerar alla viktiga politiska funktioner och i praktiken fungerar som republiker. De är representerade i det federala parlamentet, statspresidiet och de jugoslaviska partiorganen på samma villkor som Serbien och övriga republiker.

De har vidare kontroll över politik och ekonomi inom sitt eget territorium och kan genom att inlägga veto förhindra lagstiftning och administrativa åtgärder på repulknivå. Till saken hör att det finns innebonde motsägelser i de författningstexter som definierar områdenas status. Kosovo och Vojvodina sägs å ena sidan vara integrerade delar av den serbiska republiken, men utgör å andra sidan "konstitutiva element" i den jugoslaviska federationen.

Den serbiska kritiken går ut på att republiken Serbien genom denna konstruktion inte har full kontroll över sitt territorium och i det avseendet skiljer sig från andra jugoslaviska republiker. I själva verket, menar man, har Serbien blivit liktydigt med det sk inre Serbien, dvs det som återstår av republiken om man räknar bort de autonoma provinserna. Det innebär att Serbien består av tre delar, varav en inte är konstitutionell

definierad. Särskilt stötande från serbisk synpunkt är att de autonoma områdena genom sina representanter i det serbiska parlamentet kan påverka beslutsfattandet också i denna inre del av Serbien, samtidigt som republiken saknar motsvarande kompetens i Vojvodina och Kosovo. Det bör påpekas att kritiken mot 1974 års konstitution formulerades långt innan Milosevic kom till makten. Redan innan konstitutionen antogs kritiserades den av juristprofessorer i Belgrad, vilket ledde till avsättningar och fängelsestraff.

Under senare år har frågan främst drivits av liberalt sinnade intellektuella som befinner sig i opposition till partiet. De serbiska förslag till grundlagsändringar som ledde fram till konflikten med Vojvodinas och Kosovos partiledningar gäller huvudsakligen fem områden: försvar, inre säkerhet, rättssystem, utlandsförbindelser och det serbokroatiska språkets status. Enligt serbisk mening bör det i händelse av krig finnas ett enhetligt system - gällande hela republiken - för planering och ledning av territorial- och civilförsvar. Vidare anser man att republiken borde ha det yttersta ansvaret för skyddet av medborgerliga fri- och rättigheter liksom över statens säkerhet.

Ett annat krav är att strafflagen bör tillämpas på ett enhetligt sätt och att Serbiens högsta domstol i fortsättningen skall vara sista instans vad gäller lagar som stiftats av republiken. Överåklagaren i republiken skall dessutom kunna ge bindande instruktioner till de autonoma områdenas överåklagare. Från serbisk sida betraktar man detta som legitima krav vilka i sig inte inkräktar på områdenas autonomi, utan i stället markerar republikens karaktär av stat. Samtidigt är det klart att bestämmelser av det här slaget skulle givit republiken de

möjligheter den idag saknar att intervensera i Kosovo.

Ett av förslagen gäller intressant nog uppsikten över de religiösa samfundens rättsliga status och verksamhet, liksom över bildandet av organisationer och föreningar. Hade republiken haft dessa befogenheter skulle förmodligen religionspolitiken i Vojvodina varit mer liberal än idag och det skulle även vara möjligt att t.ex. bilda serbiska kulturföreningar i Kosovo. Enligt ändringsförslaget skall vidare de autonoma områdenas förbindelser med utlandet huvudsakligen skötas via republiken och på samma sätt skall republiken ha kontroll över gränsskyddet. Dvs, Kosovo skulle inte längre ha möjlighet att upprätthålla direkta förbindelser med t.ex. Albanien utan insyn från Belgrad. Inte heller skulle emigranter från Albanien okontrollerat kunna ta sig in i Kosovo. (Det hävdas ibland att 300 000 personer invandrat under efterkrigstiden, vilket förefaller vara en orimligt hög siffra).

Det officiella språket inom hela republiken Serbien blir enligt förslaget serbokroatiska. I de områden som bebos av ickeserbiska folkgrupper kommer också deras språk att användas i officiella sammanhang. I de autonoma provinserna skall dessutom ett av språken kunna användas i samband med myndighet-sutövning, förutsatt att alla parter kan språket ifråga och ger sitt samtycke. Denna paragraf markerar symboliskt att Kosovo är en del av Serbien och innebär att det inte skall vara nödvändigt att kunna albanska för att kommunicera med lokala myndigheter. I alla dessa fall har Vojvodina och Kosovo, var och en för sig eller tillsammans, antingen strukit förslagen eller kommit med formulerin-

gar som betonar deras suveränitet som stater. Man fruktar att dessa förslag kommer att följas av andra som innebär att autonomin upphävs.

Varför har man då skapat dessa autonoma områden, och varför har man inte lagt ned större möda på att reglera deras konstitutionella status? Beträffande Kosovo är bevekelsegrunden områdets stora albanska befolkning, som vid andra världskrigets slut utgjorde nära 70%, idag förmodligen 90% av invånarna. I Vojvodinas fall är det fråga om en relativt stor ungersk minoritet (knappt 20% av Vojvodinas befolkning), liksom ett flertal mindre minoritetsgrupper, men kanske främst det faktum att området tillhörde Habsburg och kulturellt skiljer sig från övriga delar av Serbien. Nu har man från serbisk sida påpekat att det är märkligt att autonoma områden finns enbart i den serbiska republiken. Av samma skäl borde det i Kroatien som har stora sammanhängande områden med serbisk befolkning, eller i Makedonien, där den albanska befolkningsandelen är större än i Serbien (Kosovo) finnas autonoma områden. På samma sätt utgör Dalmatien i minst lika hög grad som Vojvodina ett specifikt kulturområde. Och hade ambitionen verkligen varit att ge ungrarna autonomi, borde området i så fall omfattat de delar av Vojvodina som har en kompakt ungersk befolkning.

Enligt serbisk uppfattning - och mycket talar för att den är riktig - har konstruktionen med autonoma områden sitt ursprung i principen: Ett svagt Serbien är ett starkt Jugoslavien. Denna politik bottnar till en del i erfarenheter av serbisk dominans under mellankrigstiden, men är samtidigt ett utslag av den anti-serbiska attityd som dominerade inom

Komintern och det jugoslaviska kommunistpartiet. Konflikterna rörande den serbiska konstitutionen utgör endast en aspekt i ett större skeende och det finns tre generella förhållanden som bidragit till att aktualisera etniska motsättningar.

För det första var nationsbildningsprocessen inte avslutad när Jugoslavien bildades. Karaktäristiskt nog hette landet till en början "Serbernas, kroaternas och slovenernas kungarike". Efter andra världskriget konstituerades en makedonsk och en montenegrisk nation, båda med egna republiker och mot slutet av 1960-talet erkändes de serbokroatisktalande bosniska muslimerna som en nation på samma nivå som de övriga statsbärande folken. Man kan vidare tala om ett reellt erkännande av Kosovo-albanerna vid denna tid. Det betyder att det med partiets goda minne har skett ett medvetet nationsbyggande, ett betonande av nationell identitet och kulturell egenart som åtminstone indirekt kan komma i konflikt med den jugoslaviska principen.

Ytterligare en betydelsefull faktor är att de jugoslaviska folkgrupperna av rent demografiska skäl har skilda intressen. Slovenier och makedoner är huvudsakligen bosatta i respektive republik, medan kroaterna och särskilt serberna är utspridda i flera republiker. I själva verket lever tre miljoner serber utanför det sk inre Serbien. Det innebär att det ligger i deras intresse att betona Jugoslaviens enhet. I annat fall riskerar man att betydande delar av det serbiska folket kommer att leva som minoriteter i Kroatien, Bosnien eller Kosovo. Det betyder i sin tur att det inte finns några enkla lösningar, typ upplösning av den jugoslaviska federationen, vilket antytts på

ledarsidorna under senare tid. Det skulle omedelbart resultera i allvarliga konflikter om vem som har rätten till Bosnien, delar av Vojvodina och Kroatien etc.

Ett tredje skäl till att de etniska motsättningarna i Jugoslavien skärpts är paradoxalt nog det politiska systemet. Trots den i många avseenden progressiva minoritetspolitiken har samhällssystemet som sådant bidragit till att intensifiera de etniska motsättningarna. Inte för att Jugoslavien är en federation, utan därför att enpartisystemet i kombination med den federativa strukturen har inneburit att de enda legitima sociala och politiska konflikterna har varit de som följt etniska gränser. (Samtidigt som kritik av det socialistiska systemet eller den dominerande ideologin inte varit önskvärd, har systemet lett till etnisk konkurrens.)

På så sätt riskerar nästan varje samhällsfråga att bli ett nationalitetsproblem snarare än en konflikt mellan olika samhällsklasser eller politiska åsiktsriktningar. I det perspektivet är det en öppen fråga i vilken utsträckning dagens centralkomitémöte kan bli den upplösning som många väntar och hoppas på. De jugoslaviska politikerna tycks ännu inte vara beredda att acceptera ett mer pluralistiskt politiskt system som skulle kunna neutralisera de nationella motsättningarna.

Under alla förhållanden är det svårt att längre hävda att ett flerpartisystem skulle leda till etniska konflikter och innebära ett hot mot Jugoslaviens sammanhållning. Det finns redan åtta politiska partier i landet och det vore ett stort nederlag om man måste lita till det nionde (arméns partiorganisation) för att upprätthålla ordningen.

Innhold:

Gorbatsjovs reformer i historisk perspektiv
av Asmund Egge.....s.5

Bulgariens økonomiske reformer
av Mats Larsson.....s.14

Mot en differensiert befolkningspolitikk
av Kåre Dahl Martinsen.....s.26

Stabilitet och förändring i DDR
av David Kendall.....s.32

Ung tjekkisk kunst i 1980erne
av Karen Gammelgaard.....s.40

Perestrojkans historiska räckvidd
av Jyrki Iivonen.....s.46

Sovjettyskere
av Laila Carlsen.....s.54

Historieundervisning och perestrojka
av Klas-Göran Karlsson.....s.61

Polens landbrug bevæger sig
av Søren Riishøj.....s.71

Gigantfremstøt for moderne sovjetlyrikk i Danmark
av Ivar Magnus Ravnum.....s.77

Jugoslavien: Inför central-komitéens möte
av Kjell Magnusson.....s.83

Kan rubelen bli konvertibel?
av Torbjørn Bjorvatn.....s.87

Metro i Riga?
av Ingmar Oldberg.....s.91

Bokomtaler:.....s.94

*** Emanuel Halicz: The 1863 Polish Uprising and Scandinavia the Year 1863, the Turning-Point in Russo-Scandinavian Relations**
omtalt av Aleksandr Kan.....s.94

*** Kjell Arild Pollestad: 17. mai i Samarkand**
omtalt av Stein Larsen.....s.95

*** Sinovij Sjeinis: Aleksandra Kollontaj. Sider av et liv.**
omtalt av M.Liljeström-Skarp.....s.96

*** Aleksander Nekrich och Michail Heller: Utopia in Power.**
omtalt av Ingemar Lindahls.99

*** Kvinner - Moderne kvinnelige sovjetiske forfattere**
omtalt av Tone Løwe.....s.103

*** Den sovjetiska utmaningen.**
 Claes Arvidsson og Anders Fogelclou (red.)
omtalt av Arild Moe.....s.105

*** A.M.Noskov: Nord-Europa i imperialismens planer**
omtalt av Ingmar Oldberg.....s.107

*** Ülo Ignats: Fosforitbrytning i Estland**
omtalt av Jörgen Sjöberg.....s.108

Bøker i Norden nå.....s.111